

נזירים במדבר

שרידיהם של המנזרים באזור מדבר יהודה הם עדות דוממת לעוצמתה של תנועת הנזירות במדבר שליד העיר הקדושה בתקופה הביזנטית. שניים מהחשובים שבהם, המנזרים אותימיוס ומרטיריוס, פתוחים היום לקהל ומספקים הצצה לתופעת הנזירות המרתקת במדבר

כתבה: חנה בנדקובסקי צילמה: יעל זילברשטיין

כיום יורד מירושלים לעבר יריחו וים המלח כביש רחב ובטוח, אולם עד ראשית המאה ה-20 לא הייתה זו דרך נוחה ובטוחה כלל. הירונימוס, אב הכנסייה מבית לחם, קישר את צבעו האדמדם של הסלע באזור מעלה אדומים לדם הרב שנשפך שם בהתנפלויות תכופות של שודדים. אבל למרות הסכנות, צליינים נוצרים לאורך הדורות לא היססו ללכת בדרך שחיברה את ירושלים לירדן ולאחר קאסר אל יהוד, מהאתרים הנוצריים החשובים ביותר, שבו נטבל ישוע בידי יוחנן המטביל. הצליין שהלך בדרך זו לא היה בודד במרחב. בתקופה הביזנטית (בין המאות הרביעית לשביעית) היה מדבר יהודה זרוע במנזרים ובתאי התבודדות, והחוקרים מעריכים כי בשיאה הגיע מספר הנזירים באזור לכמה אלפים.

מתבודדים במדבר

הנזירים הנוצרים הראשונים חיו במדבר המצרי בבדידות גמורה, שאפשרה להם לבטא את דבקותם ומסירותם לאל באמצעות ויתור על החיים הגשמיים. המתבודדים (ביוונית: הרמיטים) ישבו במערות במדבר ועסקו באימון הגוף ובסיגופו (ביוונית: אסקטיזם), ניזונו בצמצום ממה שהעניק להם הטבע ובילו את זמנם בתפילות ובמדיטציה. במקביל לנזירים המתבודדים התפתחו המנזרים השיתופיים הראשונים (ביוונית: קונוביום), שבהם חיו הנזירים במתחם מוקף חומה, התפללו ואכלו יחד וכלכלו את עצמם באמצעות חקלאות פשוטה ומלאכות שונות.

מאגר המים במנזר אותימיוס

אבן הגולל בכניסה לאתר מרטיריוס

רבות על מזרי האזור כולו. אותימיוס הוסיף לנוע מאתר לאתר ובכל מקום הקים מזר ועזב אותו כשמספר התלמידים גדל. לבסוף הגיע לאזור מישור אדומים, שקירליוס משבח כאזור מקסים שנעים להיות בו.

כנסיית המזר, שנבנתה במקום לצד 12 תאי התבודדות, נחנכה בשנת 438. בשל מיקומו על אם הדרך ובשל דמותו הכריזמטית של אותימיוס משך אליו המזר מבקרים רבים, ביניהם תלמידים שהתפרסמו בזכות עצמם כמו סבאס, מייסד מזר מר־סבא, ואנשי אצולה כמו הקיסרית אאודוקיה, שהייתה ממעריצותיו של אותימיוס.

לפני מותו בגיל המופלג 97 ביקש אותימיוס להפוך את הלאורה למזר שיתופי וצוואתו קוימה - המזר הוקף בחומה, תאי התבודדות הוחלפו בחדרי מגורים, ונבנו חדר אוכל וכנסייה מעל לקברו של אותימיוס. המזר הוסיף להתקיים לאחר הכיבוש

שבהם - מזר אותימיוס ומזר מרטיריוס, פתוחים לקהל הרחב ומאפשרים לנו להתוודע אל תופעת הנזירות ועוצמתה בתקופה הביזנטית.

אותימיוס - מלאורה למזר שיתופי

קירליוס מסקיטופוליס, נזיר והיסטוריון מבית שאן, חיבר במאה השישית ספר בשם "חיי הקדושים", שהוא מקור חשוב לביוגרפיות של אבות המזר, ובו הוא מספר על אודות אותימיוס, בן למשפחת אצילים ארמנית, שבחר בגיל צעיר להיות נזיר. כשהגיע לארץ התיישב תחילה בלאורה שבואדי קלט בשנת 405, אולם לאחר חמש שנים החליט לעזוב את המזר ולעבור למערה גדולה במצוקים התלולים של נחל אוג. תוך זמן קצר הצטרפו אליו נזירים נוספים ובמקום הוקם המזר השיתופי הראשון במזר יהודה. אותימיוס קבע כללי התנהגות הנוגעים לאכילה ולתפילה במזר ואלה השפיעו

במזר יהודה לבשה הנזירות אופי ייחודי. הקרבה של המזרים לעיר הקדושה הובילה למעורבות גדולה של הנזירים בנעשה בה ומשכה אליהם נזירים מכל רחבי העולם הנוצרי, כך שנוצרו מזרים "בינלאומיים". בנוסף על כך, במזר יהודה נוצרה שיטה ייחודית שנוסדה בוואדי קלט, הנקראת לאורה (מיוונית: שביל צר). על פי שיטה זו חיו הנזירים בתאי התבודדות המחוברים ביניהם בשביל צר, ונפגשו במזר פעם אחת בשבוע בלבד לתפילה ולארוחה.

עם הכיבוש הפרסי במאה השביעית והכיבוש המוסלמי אחריו, החלו המזרים לדעוך ולהינטש. ממאות המזרים שהתקיימו במרחב זה נותרו היום שישה מזרים פעילים, כולם משמרים את המסורת הביזנטית ומרביתם בבעלות הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית של ירושלים. בחפירות ארכיאולוגיות שנעשו במאה ה־20 נחשפו רבים מהמזרים הקדומים. שניים מהחשובים

פסיפסים במנזר מרטיריוס

המוצגת היום במוזיאון השומרוני הטוב. הכניסה לאתר היום עוברת דרך מתחם האכסניה שנועדה לצליינים בדרכם ליריחו, אשר להערכת החוקרים היו יכולים להתארח בה עד כ־60 מבקרים. חיי המנזר דורשים לכאורה התבודדות, אך כבר בהוראות לנזירים מהמאה הרביעית נקבע כי קבלת אורחים וסיוע להם היא מחובותיו של הנזיר. המנזרים נהגו לארח את הצליינים ולדאוג לרווחתם הפיזית והרוחנית, אך הם התגוררו באגף בעל כניסה נפרדת. העדויות הכתובות מספרות אמנם על אכסניות רבות שפעלו לצד מנזרים, אך זו שבמרטיריוס היא היחידה שנמצאה. לצד האכסניה נמצאו אורות לסוסים ולחמורים. אחד המתחמים המפתיעים שהתגלו בתחומי המנזר הוא בית מרחץ אשר דוגמתו לא נמצא באף מנזר אחר. נזירי המדבר חיו חיים סגפניים ורחצה לא היתה עבורם דבר שבשגרה. ייתכן כי הימצאות בית המרחץ באתר קשורה לאכסניה. הסבר אפשרי אחר היא שמנזר זה אסף אליו את הנזירים הקשישים והחולים ואלה זכו להקלות מחיי הסגפנות.

שלו. אלה נאספו לתוך בורות אדירי ממדים, שגודלם מעיד על גודלו של המנזר, מספר הנזירים ומספר המבקרים. רק אחד מתוך ארבעת הבורות פתוח כעת לקהל, לאחר שאשפה בגובה עשרה מטרים פונתה ממנו. הבור מטויח בשלוש שכבות - שכבה של אבנים גדולות, שכבה של אבנים קטנות ולבסוף טיח. הוא מקורה כדי לשמור על ניקיונו ולמנוע אידוי של המים. לצד הבור אפשר לראות בריכת שיקוע. מערכת שאיבה שהופעלה בידי בעלי חיים שאבה מים בכדי חרס ורוקנה אותם לבריכה לנוחות הנזירים.

מרטיריוס - מנזר, אכסניה ובית מרחץ

חיי מרטיריוס יליד קפדוקיה מתוארים אף הם בידי קיריליוס. בשנת 457 הגיע ללאורה של אותימיוס והיה לתלמידו. לאחר שנים אחדות ייסד מנזר משלו, קרוב יותר לירושלים. בשנת 473 נשלח לשרת בכנסיית הקבר בירושלים ומאוחר יותר מונה לפטריארך ירושלים. למרות זאת לא ויתר על הקשר עם המדבר והוסיף לתמוך במנזרים. המנזר שהקים וקריו על שמו היה מהמרכזיים והחשובים במדבר יהודה. הוא נחשף בחפירות של איציק מגן בשנות ה־80 וניצב היום במרכז העיר מעלה אדומים. שרידי המנזר חושפים מבנה ענק הבנוי באיכות ובפאר יוצאי דופן. המנזר חרב בראשית המאה השביעית ולא שוקם מאז, ומשום כך שרידיו משמרים את דמותו של מנזר שיתופי מובהק בן התקופה הביזנטית. זהו מתחם מוקף חומה בשטח של יותר מחמישה דונם שבמרכזו חצר גדולה ומרוצפת. סביב החצר מצוי מתחם המגורים של הנזירים, חדר אוכל גדול המעוטר בפסיפס הגדול ביותר שנתגלה בארץ, וכנסייה המעוטרת גם היא בפסיפסים מרהיבים. לצד הכנסייה חדר קטן שבו נקבר פאולוס, שהחליף את מרטיריוס כראש המנזר. מצבת קברו העשויה אבן אדומה נושאת כתובת

המוסלמי ושרד רעידת אדמה בשנת 659. אנחנו לומדים על קיומו בתקופה זו ממקורות מעטים. בשנת 808 מזכרים 80 נזירים החיים במקום ושנה לאחר מכן מסופר כי המנזר הותקף. האב דניאל הרוסי, שביקר בארץ בראשית המאה ה־12, דיווח כי המנזר חרב, אולם צליין בשם ג'ון פוקס כתב בסוף אותה מאה על מנזר פעיל מוקף חומה ומגדלים, ונראה כי המנזר שוקם בין שני הביקורים בידי הקיסר הביזנטי. הקיסר אף הוסיף חדרים, בנה חדר אוכל וביצר את המתחם. המנזר ננטש סופית באמצע המאה ה־13. ייתכן כי מאוחר יותר הפך המקום לאכסניה לצליינים המוסלמים של חגיגות נבי מוסא, וכך השתמר שמו הערבי "ח'אן אל אחמר" (הח'אן האדום).

במאה ה־20 בוצעו במקום חפירות ארכיאולוגיות. לראשונה בידי ד. ג'יי צ'יטי בשנות ה־20 וה־30 ואחר כך בידי יזהר הירשפלד (בשנות ה־80). בכניסה לאתר נראה את השער הרחב בחומה המבוצרת מהמאה ה־12. מעבר לחומה נבחין בחדרי הנזירים הצרים המחוברים במסדרונות. באחד החדרים אפשר לראות מיטת אבן ועליה כרית העשויה גם היא אבן - חלק מסיגוף הגוף הנדרש מהנזיר. בקומה השנייה, מעל הקריפטת הביזנטית שבה קברו של אותימיוס, נמצאת הכנסייה הבנויה במבנה בזיליקה בעל שלושה עמודים בכל שורה, אשר תמכו בגג ובכיפה. הרצפה מעוטרת באופוס סקטילה (מלטינית: opus - עבודה, sectile - חתוך, מחולק), שיטת ריצוף העושה שימוש בלוחות אבן צבעוניים בעלי צורות שונות. רצפה זו במבנה מהמאה ה־12 היא הדוגמה השלמה והיפה ביותר לעיטור זה בארץ. במעברים הצדדיים נותרו שרידים מעטים מהפסיפס שעוטר את הרצפה במאה השביעית.

אחד משיאי הביקור באתר הוא מערכת המים של המנזר. מכיוון שהמנזר לא נבנה ליד מעיין כמו מנזרים אחרים, היוו מי גשמים את מקור המים העיקרי